UN CHRISOV AL LUI MIRCEA-CEL-BĂTRÂN

DIN

10 IUNIE 1415

DE

IOAN BOGDAN,
Membru al Academiei Române.

Şedinţa de la 21 Noemvrie 1903.

La exposiţia asociaţiunii pentru înaintarea şi rĕspândirea sciinţelor, d-l N. D. Spineanu, institutor din Turnu-Severin, a expus în vitrina sa un interesant document al luĭ Mircea-cel-Bătrân din 1415. La rugămintea de a-mĭ permite să-l studiez maĭ de aprópe, d-l Spineanu a binevoit a mi-l încredinţà pentru câte-và ore şi a mĕ autorisà să-l public în casul când ar presentà vre-un interes istoric. Documentul fiind unul din cele maĭ interesante rĕmase de la Mircea, cu atât maĭ interesant, cu cât e din aniĭ din urmă aĭ domnieĭ luĭ şi până acum necunoscut, mĕ grăbesc a-l comunicà istoricilor noştri în original şi în traducere; el ar meritá să fie reprodus întreg în fototipie.

Importanţa capitală a acestuĭ document — care e un chrisov de danie pentru satul Beala [кѣла], aḑi Bala-de-jos din judeţul Mehedinţĭ, plasa Motrul-de-sus — consistă în amintirea ce se face într'însul despre venirea luĭ *Mustafa Celebi* (чѣлапї), prin Iunie 1415, în Ţéra-Românéscă. Se scià până acum dintr'o sumă de izvóre străine, maĭ ales bizantine (Ducas şi Chalcocondyles), veneţiene şi ragusane, acestea din urmă publicate de Gelchich şi Iorga, că pe la 1415 saŭ 16 un pretendent turc Mustafa, care se dedeà drept fiŭ al luĭ Baiazit Fulgerul, s'a refugiat la Mircea în Ţéra-Românéscă, de unde, recrutând câte-và sute de ómenĭ, a trecut cu eĭ şi cu puţinĭ Turcĭ de-aĭ sĕĭ în Bulgaria, unde a început să prade şi să nelinişteścă garnisónele luĭ Mohammed I. Izvórele ragusane maĭ ales arătaŭ că Mircea nu erà străin de aceste întreprinderĭ îndrăzneţe ale pretendentuluĭ care, după ce la 1418 fu

bătut de Mohammed I, se maĭ rĕsculă încă odată contra luĭ Murad II; óstea acestuia îl bate şi-l ucide (la o dată neprecisată încă) în fuga luĭ spre Ţéra-Românéscă (1). Chrisovul ce publicăm maĭ la vale e primul izvor intern care confirmă în mod neîndoios relaţiunile prietenóse ale luĭ Mustafa cu Mircea şi preciséză vremea sosiriĭ luĭ în Ţéra-Românéscă : Iunie 1415. Pe la 10 ale acesteĭ lunĭ Mustafa se află în Argeş, la curtea luĭ Mircea: «Argeş, luna luĭ Iunie în 10, anul 6923, ... pe vremea când a venit Mustafa Cealapi». Primirea ce i s'a făcut aci l-a îndemnat să maĭ încerce a doua óră, sub Murad II, de data acésta însă fără noroc, o scăpare în ţéra luĭ Mircea.

Datorim scirea amintită a documentuluĭ din 1415 obiceiuluĭ ce l aŭ avut uniĭ grămăticĭ aĭ luĭ Mircea de a amintì prin câte-và cuvinte, în data documentelor scrise de dînşiĭ, împrejurările în carĭ acestea aŭ fost date de domnul lor, obiceiŭ ce dispare apoĭ din cancelaria munténéscă. Ast-fel acelaşĭ grămătic Michail, care a scris documentul din 10 Iunie 1415, ne spune, într'un chrisov din 28 Martie acelaşĭ an, prin care Mircea confirmă mânăstiriĭ Cozia veniturile vămiĭ de la Genune (**вама ѡт генѹне**), că acéstă donaţiune s'a făcut «când a venit Io Mircea voevod în mânăstirea de la Cozia, în postul cel mare, luna luĭ Martie 28, în anul 6923, indictionul 8»: «**егда доходи ıѡ мирча воевода въ мо-н[асты]ръ въ козїѫ, въ велик[ы] пост, мѣсаца мартїа.ки., въ лѣто ҂ѕцкг., ендик[ть] .и.**» (2). Michail se numesce acì logofĕt; întru cât însă el e cel ce a scris chrisovul: [**и аз**] **михаилъ логофеть исписах**, «logofĕt» e acì identic cu «grămătic»; nu e vorba de marele logofĕt.

(1) Tóte amănuntele asupra acestuĭ Mustafa se găsesc, cu indicaţiunea exactă şi completă a izvórelor, la N. Iorga, *Acte şi fragmente cu privire la Istoria Românilor*, III, 1 (Bucurescĭ 1897), p. 6–7 ; *Notes et extraits pour servir à l'histoire des croisades au XV-e siècle*, tom. I, 1-re série, Paris 1899, p. 225–227 şi 247 ; *Studiĭ istorice asupra Chilieĭ şi Cetăţiĭ Albe*, Bucurescĭ 1899, p. 69–70. Se vede din acestea că Mustafa a prădat Bulgaria înainte de 18 August 1415, decĭ între 10 Iunie şi 18 August; că a stat multă vreme în Ţéra-Românéscă, de óre-ce pe la Maiŭ 1416 Mohammed I pregătià o flotă care aveà să mérgă la Dunăre contra luĭ ; că la 1416 el a prădat în adevĕr Bulgaria cu Turcĭ şi Românĭ de aĭ luĭ Mircea şi că la 1417 erà asediat de Mohammed în Salonic. Se scie cât de scump a plătit Mircea sprijinul dat luĭ Mustafa la 1415–16; v. Iorga, *Chilia şi Cetatea Albă*, p. 70–71. Cf. Gr. G. Tocilescu, *Manual de Istoria Românilor*, ed. 1900, p. 167–168, unde constat cu plăcere că datele sunt exacte; A. D. Xenopol, *Istoria Românilor*, II, p. 110, unde rĕscóla luĭ Mustafa e pusă greşit la 1418. Cea maĭ nouă istorie a Românilor, aceea a luĭ C. Kogălniceanu (Iaşĭ, 1903, vol. I, partea I, p. 131) nu insistă asupra acestor evenimente, deşì ele sunt fórte importante prin urmările ce le-aŭ avut: ele aŭ provocat ocuparea definitivă a cetăţilor dunărene din partea Turcilor.

(2) Orig. în Arch. Stat. din Bucurescĭ.

Tot aşà scriitorul poruncii domnescĭ din 1406 către mânăstirea Tismana pune în gura luĭ Mircea cuvintele: «şi acésta s'a întîmplat în anul 6915, indictionul 15, pe când mergeam domnia mea spre Severin, ca să mĕ întâlnesc cu craiul, şi am ajuns la mânăstire în luna luĭ Noemvrie 23» (orig. în Arch. Stat.; reprodus de Miletić, cu data greşită 1407, în *Daco-românii*, *Sbornic*, IX, p. 329).

Documentul d-luĭ Spineanu este important şi din alte puncte de vedere; el ne arată că la 1415 Mircea stăpânià încă Dobrogea şi Silistra («amândouĕ malurile Dunăreĭ» şi «Dîrsterul»): în cel-lalt document din 1415 (28 Martie), titlul domnuluĭ nu e complet; că fiul sĕŭ Michail erà asociat la domnie, ceea-ce se scie şi din alte documente; că cuvîntul «boerinaş» (**болѣрчищъ**) erà întrebuinţat şi în sec. XV: în izvórele secoluluĭ acestuia trebue să fi fost extrem de rar, de óre-ce nicĭ în cele tipărite nicĭ în cele inedite nu-mĭ aduc aminte să-l fi întâlnit vre-odată (1); că un boer ocupà în acelaşĭ timp funcţiunile de ban şi vornic; că există un «judeţ al Motruluĭ» (**сѫдство мотръско**), pe care nu l-am găsit în alte documente şi a căruĭ întindere n'aşĭ puté-o precisà maĭ de aprópe (cf. «judeţul Jiuluĭ» [**сѫдецъ жȣлю**] în doc. din 1406); că pe lângă un cal, obicinuitul dar boeresc cu ocasia uneĭ donaţiunĭ domnescĭ, se dedeà câte-odată şi o cupă (cf. doc. din 2 August 1453 al luĭ Vladislav II; orig. în Arch. Stat., în resumat la D. Onciul, artic. Comunicare în chestiunea filiaţiuniĭ luĭ Basarab-cel-Tinĕr, *Convorbirĭ Literare*, an. XXXVII, p. 711).

Interesant este de a constatà şi deosebirea dintre martoriĭ celor douĕ documente de la 1415: se vede din acésta că sunt citaţĭ numaĭ aceĭ boerĭ carĭ în realitate eraŭ de faţă la acţiunea documentuluĭ. Ceĭ maĭ cu vadă par a fi fost baniĭ Radul şi Aga, logofĕtul Baldovin şi Stoica Rusul, patru nume ce se întâlnesc de maĭ multe orĭ în documentele luĭ Mircea dintre aniĭ 1391 şi 1415. Daŭ acì lista boerilor din documentul de la 28 Martie care, pe cât sciŭ, nu e publicat încă nicăirĭ: «**радȣлъ банъ; жȣ[панъ в]оико; протовистїаръ попшоръ; лѡгофетъ балдовинъ; ага банъ; жȣ[панъ] оутмешь; жȣпанъ стоико рȣса** (sic); **жȣпанъ албȣлъ; жȣпанъ кръстѣ; [и аз] михаилъ лѡгофетъ исписах**» (restul documentuluĭ, cu data, e comunicat maĭ sus) (2).

(1) Un diminutiv din **боларинъ**, afară de rusescul vechiŭ **боларьць, боарьць**, nu mĭ-e cunoscut. Vedĭ Miklosich, *Lexicon*, s. v., şi Sreznevskij, *Materialy dlja slovarja drevnerusskago jazyka*, vol. I (St.-Peterburg 1893), p. 151, 163: acì e atestat numaĭ din cronicĭ.

(2) Documentul e fórte deteriorat; dintre numele de boerĭ însă numaĭ **воико** nu póte fi cetit întreg; la **жȣпанъ воико** lipsesc 4, cel mult 5 litere, aşà că cetirea *Stoica* (din

Incheiŭ acest comentariŭ cu câte-và observaţiunĭ asupra formeĭ externe şi asupra limbiĭ şi ortografieĭ documentuluĭ. El e scris pe un pergament mare, rĕŭ lucrat şi neregulat tăiat, însă destul de bine conservat; puţinele locurĭ rupte saŭ şterse aŭ fost întregite după formulele obicĭnuite în cele-lalte documente ale luĭ Mircea. Monogramul se citesce fórte clar; pecetea, care era atârnată, este însă perdută. Scrisórea e mare, rară şi urîtă; ȣ are douĕ forme: cea obicĭnuită în formă de opt şi ᵛ₀, cu cele douĕ elemente despărţite unul de altul; ѫ şi ѧ sémĕnă fórte mult unul cu altul, d. p. în cuvîntul млтїѧ din titlu, în сѫдство мотрѫско şi în вн8чѫтом. Punctele şi accentele sunt neregulate ca formă, dar întrebuinţate fórte consecvent, conform usuluĭ ortografic din manuscrisele mediobulgare contimporane.

Din particularităţile de limbă mediobulgară sunt de relevat următórele: casul general: ac. ѡхав(а), чѣша; съ юдѫ, съ арїѫ; съ анеисее; ѡт вам(а), ѡт гловѫ, на ѡхав(а); gen.: sg. племени, pl. велицѣх, слȣжбах (ѡт малих—); dat. pl. странами=странамъ; сѫ=сѫтъ; formele neobulgărescĭ: pron. азе, comparat. помног(о), conj. еги. Ca ortografie: ѫ=ъ (ь): сѫи, кѫбларства, сѫхранит, въсечѫснїи, почѫтет (în alt loc почетет); е=ѧ: дадоше, почевше; е=ѣ: неверник; и=ы: битї, расипет, alt-fel ы este păstrat; чѫ=чѧ: чѫдѡх, ȣчѫстїе, unde ѫ este fórte clar, şi вн8чѫтом; ър, ѫр=ръ (r sonans): ȣтвърдит, кѫрвъ, дѫрстерȣ, самодѫржавныи. Maĭ rare şi maĭ interesante sunt aceste douĕ din urmă.

Въ христа бога благовѣрныи и христолюбивыи и самодѫржавныи ѡ мирча великыи воевода и господинь, милостїѧ [божїеѧ и] божїем (1) дарованїемъ ѡбладаѫщȣ ми и господствȣѫщȣ въсеи земи ȣгровлахїискои, и запланинскым еще же и къ татар'скым странами (sic), и ѡба пол по въсемȣ подоунакїоу даже и до великааго морѣ, и дѫрстерȣ градȣ владалец, благопроизволи господство ми своим благым произволенїем, чистым и свѣт[лым с]ръдцемъ, и даровах сѫи въ[се]чѫснїи хрїсовꙋл болѣрчицюм господства ми владȣ съ анеисее си шиша и бȣю, и станилȣ съ братїꙗми си (2),

trad. luĭ Gheorghe Peşacov de la 1849) e greşită. конко e pomenit de altmintrelea între boeriĭ luĭ Mircea într'un doc. fără dată al mânăstiriĭ Snagovuluĭ (orig. la Acad Rom.). La оутмешь nu cred să lipséscă un т de la început, cum e îndreptat în trad. luĭ Peşacov de la Arch. Statuluĭ; cf. конка Ȣтмешов în doc. din 5 Aug. 1452 şi 15 Aprilie 1456. (Arch. Stat.) şi *Utmeş* în doc. din 2 Aug. 1453 (*Conv. Liter.*, an. XXXVII, p. 741).

(1) In orig. млстїѧ бжїем, cu бжїем corectat din бжїеѧ; formula obicĭnuită e cea completată; cf. d. p. doc. din 28 Martie 1415 din Arch Stat.

(2) In orig. aicĭ şi maĭ jos братїами.

ıако да ест владꙋ съ вьсѣ анепсее мꙋ: бꙋıа, шиша и станила съ братїами си селѡ зокоемо (1) бѣла, еже ест на сѫдство мотръско, ıако да ест владꙋ съ вьсѣ анепсее си въ ѡчинѫ и въ ѡхаба (2) село бѣла [и преслоп] (3). и дадоше господствꙋ ми . а҃ . кон и . а҃ . чѣша. того ради да им ест въ ѡчинѫ и въ ѡхаба почевше ѡт ѡвчїаго вама, ѡт (4) свїниаго вама, ѡт пчеларства (5), ѡт кѫкларства (5), ѡт винарства, ѡт глобѫ, ѡт повоза, ѡт пѡдвода, рекше ѡт малих слꙋжбах даже и до великых. ѡт тѣх вьсѣх да им сѫ на ѡхаба, тѣм и тѣх дѣтем, внꙋчѫтом и прѣвнꙋчѫтом, до живота господства мї и до живот[а сы]на господства мї мїхаила воивода. кто мї се щет покꙋсит ѡт бол'кр господства ми, велицѣх же и малих, или [ѡт] работник господства ми, посила[емых по] милостех и по работах господства мї, ıа[ко] да н[м п]озабавѫт, тѣм и [дѣтем их] (6), аще и ѡ власѣ е[диномъ, т]о (7) таковы имат прїѫтї великѡ [з]лѡ и ѡргїѫ ѡт господства ми, [как]о (8) прѣстѫпник и прѣслꙋши[ик] и посрамител и неверник сїемꙋ хрїсовꙋлю господства ми; развѣ великѫ конскѫ да строжт (9), а ино нищо помного. еще же и по смрътї господства ми, когѡ изберет господь богь битї господник (10) влашкои земи, ѡт срьдечнааго плода господства ми, или ѡт сьродник господства ми, илї ѡт иногѡ племени, та [аще] почетет и поновит и ꙋтвърдит сьи хрїсовꙋл господства ми, тѡгѡ господъ (11) богь да почѫтет и да сѫхранит; аще ли разорит и расипет, то таковааго господь богь да разорит и да ꙋбїет, зде и въ бѫдѫщом вѣцѣ, и ꙋчѫстїе да имат съ юдѫ и съ арїѫ и съ ωнѣмї рекшїимї юдее, еже рекошѫ на

(1) Greşélă, în loc de зовомое.

(2) Orig. ѡха (with к above).

(3) Cuvintele и преслоп sunt adăugate maĭ târḑiŭ, căcĭ chrisovul arată acĭ urme evidente de îndreptărĭ. и да- din и дадоше este scris de-asupra luĭ преслоп ast-fel:

и да
п
и пресло | доше.

Lucrul se explică uşor, de óre-ce, după informaţiunea d-luĭ N. D. Spineanu, în localitate se găsesc două poenĭ cu numele Prislopul-mare şi Prislopul-mic.

(4) Orig. ѡ.

(5) Orig. пчеларства, кѫкларства.

(6) In orig. sunt şterse c. 8 litere.

(7) Orig. rupt.

(8) C. 3 litere şterse.

(9) Orig. greş. стражт; cf. развѣ едињ великѫ конскѫ да строжт господствоу ми, într'un doc. inedit de la Mircea (Acad. Rom.).

(10) Orig. cam şters; s'ar putĕ cetĭ şi господарь.

(11) In orig. greş. господинъ: гнъ (with д and с above).

χристα спасα нашего: кѫркъ его на них и на чѫдωх их, еже ест и бѫдет въ вѣки, амин. се же свѣдѣтеле сїемꙋ χрїсовоуλꙋ: радꙋλ бан, дворник; жꙋпан мартин; аγа бан; жꙋпан стоика рꙋсин; жꙋпан драгомир ωт шегарча; валдовин лωгωфет (1); микꙋλ вїстїιар и васѣ м[ечо]ноша; стан[илъ] комис (2); манѣ столник; гергина паχарник; и азе миχаил грамат[ик еже исписах] (3) въ аргиш, мѣсѧца юнїа ·і· днь, въ лѣто ҂ѕцкг, енидїкть (sic) .и., въ врѣмѣ еги прїде мꙋстафа [чѣ]λапї (4).

† Iω мїрча воевода, милостїѫ божїеѫ господинь.

«In Christos Dumneḑeŭ credinciosul şi de Christos iubitorul şi de sine stăpânitorul Io Mircea, mare voevod şi domn, din mila şi darul luĭ Dumneḑeŭ stăpânind şi domnind peste tótă ţéra Ungro-Vlahieĭ, şi peste părţile de peste munţĭ, şi spre cele tătărescĭ, şi peste amândouĕ malurile Dunăreĭ întregĭ până la marea cea mare, şi domn al cetăţiĭ Dîrsteruluĭ, bine-voit-a domnia mea din a mea bună-voinţă şi cu inimă curată şi luminată, şi dăruit-am acest prea cinstit chrisov boerinaşilor domnieĭ mele, luĭ Vlad cu nepoţiĭ sĕĭ Şişa şi Buia, şi luĭ Stănilă cu fraţiĭ sĕĭ, ca să-ĭ fie luĭ Vlad cu toţĭ nepoţiĭ sĕĭ: Buia, Şişa şi luĭ Stănilă cu fraţiĭ sĕĭ satul numit Beala, ce se află în judeţul Motruluĭ, ca să-ĭ fie luĭ Vlad şi tuturor nepoţilor luĭ de ocină şi de ohabă (5) satul Beala [şi Preslopul]. Şi-mĭ dederă domnieĭ mele un cal şi o cupă. Decĭ să le fie lor ocină şi să aibă scutire (6), începênd cu vama oilor, de vama porcilor, de albinărit şi de găletărit şi de vinăriciŭ şi de glóbe şi de cărăturĭ şi de podvóde, cu un cuvînt de slujbele micĭ şi de cele marĭ; de tóte acestea să fie scutiţĭ, eĭ şi copiiĭ lor şi nepoţiĭ şi strănepoţiĭ lor, câtă vreme voiŭ fi în viéţă domnia mea şi fiul domnieĭ mele Michail voevod. Iar de va încercà cine-và, dintre boeriĭ domnieĭ mele marĭ şi micĭ, saŭ dintre slujbaşiĭ domnieĭ mele, trimişĭ după mile şi după slujbele domnieĭ mele, să-ĭ supere pe eĭ saŭ pe copiiĭ lor, măcar pentru un fir de pĕr, unul ca acela va avé să priméscă mare

(1) In orig. de douĕ orĭ.

(2) Aceste douĕ cuvinte de-asupra şiruluĭ.

(3) In orig. c. 8 litere şterse; întregirea e sigură, după alte doc. ale luĭ Mircea şi Michail; cf. d. p. Miletič, *Daco-românii*, *Sbornik*, IX, p. 331—332.

(4) In orig. se cunosc bine numaĭ cele patru litere de la sfârşit. Alte forme ale cuvîntuluĭ sînt цалапи, -пїе, -пїа = Celebi, atributul obicĭnuit al fiilor sultanilor şi chiar al sultanilor înşişĭ.

(5) Orig. въ ωчинѫ и въ ωχака.

(6) Am tradus aşà pe „да им ест въ ωчинѫ и въ ωχака“, ca textul să fie maĭ clar pentru ceĭ neobicĭnuiţĭ cu terminologia vechilor documente; „moşie ohabnică“ este o moşie scutită de anumite dărĭ şi angarale faţă de domnie, iar „ohabă“ însémnă scutire; acesta e înţelesul ce reese din textele documentelor vechĭ.

rěŭ şi urgie de la domnia mea, ca un călcător şi neascultător şi ruşinător şi necredincios al acestuĭ chrisov al domnieĭ mele. Numaĭ la óstea cea mare să slujéscă, alt ce-và nimic maĭ mult. Iar după mórtea domnieĭ mele, pe cine îl va alege domnul Dumneḑeŭ să fie domn al Ţĕriĭ-Românescĭ, fie el din fructul inimiĭ domnieĭ mele (1), fie dintre rudele domnieĭ mele saŭ din alt ném, de va cinstì şi va înnoì şi va întărì acest chrisov al domnieĭ mele, pe unul ca acela domnul Dumneḑeŭ să-l cinstéscă şi să-l păzéscă, iar dacă îl va strică şi-l va nimicì, pe unul ca acela domnul Dumneḑeŭ să-l nimicéscă şi să-l bată, aicĭ şi în vécul viitor, şi să aibă parte cu Iuda şi cu Arie şi cu aşă ḑişiĭ Iudeĭ, carĭ aŭ strigat luĭ Christos mântuitorul nostru: sângele luĭ asupra lor şi asupra copiilor lor; ceea-ce este şi va fi în vecĭ, amin. Iată şi martoriĭ acestuĭ chrisov; Radul ban, vornic; jupân Martin; Aga ban; jupân Stoica Rusul; jupân Dragomir de la Şegarcea; Baldovin logofĕt; Micul vistiar şi Vasea spătar; Stănilă comis; Manea stolnic; Gherghina paharnic; şi eŭ Michail gramaticul care am scris în Argeş, luna luĭ Iunie în ḑiua a 10-a, în anul 6923 (=1415), indictionul 8, pe vremea când a venit Mustafa Cealapi.

«Io Mircea Voevod, din mila luĭ Dumneḑeŭ domn.»

---

(1) Adecă din adevĕraţiĭ copiĭ aĭ domnieĭ mele.